

QUÈ FER AMB LA PREGUNTA “QUÈ HE DE FER?”

Raimon Pàez Blanch

Professor de Filosofia (secundària)

I. TORNAR A PREGUNTAR

És la pregunta *què he de fer?* la base sobre la qual s'alça la reflexió ètica? Es podria posar en dubte. En primer lloc, què significa *fer* quan ho apliquem a nosaltres mateixos? Fer coses, en el sentit de l'ètica, no és produir artefactes ni desenvolupar accions de manera aïllada dels altres. Ve a ser una cosa així com *actuar*. Abans de res, però, demanem-nos: ¿hi ha res del que fem —fer un pastís, dissenyar una aplicació de mòbil o xutar un paper rebregat mentre passegem pel carrer— que sigui èticament innocu? Que no afecti a ningú? Bé que es pot analitzar èticament el fet que algú passi el dia vagarejant pel carrer xutant papers rebregats o que la vida d'una persona es redueixi a la productivitat. No afecta de manera essencial aquesta manera de viure l'estructura de la persona, el seu *ethos*? No té efectes, a part de sobre ell mateix, en les persones properes i, en menor grau, en la societat i en el cos polític al qual pertany? Fins i tot suposant que sabem quina mena de fer és l'actuar —el mode de fer que té a veure amb la pregunta ètica— i que sabem desllindar l'acció pròpiament humana, (suposadament) lliure i (necessàriament) responsable, d'altra mena de comportaments; àdhuc en tal cas, ens podem demanar per què la pregunta ètica fonamental és *què he de fer?* i no *quines són les condicions de possibilitat de l'acció (ètica)?*, per què hauria d'actuar altrament de com actuo?, o és l'ètica res més que un efecte col·lateral de la reflexivitat humana, que ens duu a jutjar-ho tot, nosaltres mateixos inclosos? Insisteixo: per què *l'haver de (fer)*, el *deure*, hauria de valdre més que la nostra manera de fer actual? D'on ve la tensió entre acció efectiva i deure? Què fa valdre els valors? Per què (a vegades) ens sotmetem als valors i als principis morals? Per què ens esforcem a fer el que (creiem que) hauríem de fer, tot i saber que la distància entre la nostra manera de *ser* i el nostre *haver de ser* és insuperable?

A dia d'avui, hi ha qui manté la fe en trobar una moral definitiva (inclús posseir-la), tot i que ja no es pretén demostrar-la “geomètricament” com volia Descartes i com assajà Spinoza. Es pot defensar, però, encara una moral absoluta fundada en una instància superior a la nostra concreció? Una moral

fonamentada en Déu o els déus, en la natura, en una evidència indubtable en l'espectre preferit de tantes tertúlies, és a dir, en la humanitat? També hi ha qui, per contra, creu que cal lluitar contra tota moral que es vulgui absoluta i que, per tant, es desentengui de l'existència condicionada, històrica i particular. Fins i tot, trobarem qui creu que no paga la pena interrogar-se sobre *què hem de fer*. Podríem procedir per assaig i error, i anar veient quines accions van més amb nosaltres i configuren, de fet, el nostre *ethos*. També hi ha qui considera la pregunta ètica com un artifici que obstaculitza que fem el que hauríem de fer, és a dir, que arribem a ser qui som, a habitar el nostre *ethos*, configurar el nostre hàbit, la nostra manera d'habitar el món.

En explicar a classe el plantejament ètic d'autors com Kant, Hume, Mill o Nietzsche —en diàleg amb pensadors antics com Sòcrates, Plató, Aristòtil, Epicur i els estoics— partim d'una sèrie de pressupòsits i sobreentesos entorn de la qüestió ètica. Històricament, s'han donat certes respostes a preguntes sobre l'objecte de l'ètica, la capacitat moral de l'ésser humà, la tensió entre llibertat i determinisme, la finalitat de l'acció... Però tenim clar què pretén la pregunta ètica? Assolir un criteri racional formal que ens guiï en les cruïlles quotidianes, a cop d'exigència d'universalitat, com en l'imperatiu categòric de Kant? N'hi ha prou amb actuar de manera que la *mala consciència* no ens corsequi o que el *daimon* interior de Sòcrates no ens prohibeixi el curs d'acció encetat? Cal experimentar, quan actuem, un sentiment desinteressat d'aprovació, com diu Hume, o hem d'incrementar amb la nostra acció la felicitat per al màxim nombre de persones, a la manera dels utilitaristes? O tot això és fer volar coloms i enganyar-nos a nosaltres mateixos atès que el joc moral no és res més que una manifestació de la voluntat de poder, com sospita Nietzsche? No val més cercar «la llei fonamental del teu ésser més íntim»¹ que regula l'acció d'acord amb la idiosincràcia més pròpia? No és ser sincer amb qui ets la millor manera de fer el que *has de fer*? Com ens podríem relacionar adequadament amb ningú, si comencem per enganyar-nos

¹ NIETZSCHE, F. (1999). *Schopenhauer como educador* (Moreno Claros, L.F.; trad.). Madrid: Valdemar, pàg. 40.

a nosaltres mateixos? O, pel contrari, èticament correcta només ho és l'acció desinteressada, on m'oblido de les meves pulsions i projectes, i centro tot l'interès en l'altra persona? Per existir moralment ho he de cedir tot a l'altre en la seva alteritat, símbol d'una infinitud absent, a la manera sacrificial plantejada per Lévinas? O de manera més profana i habitual, moral és fer el que *hom fa*, seguint les directrius del subjecte anònim, impersonal i impropï de la vida pública del moment, com en el *Man* heideggerià?

II. ABISME I TEMPTATIVA

Em resulta inquietant la interpel·lació sobre fins a quin punt la pregunta *què he de fer?* és filosòfica i abismal, o es conforma amb elaborar una tècnica per a l'acció individual i concertada —un feix de normes de convivència amb si mateix i amb altri—. És just procedir amb les preguntes ètiques a partir del pressupòsit que sabem qui és, en cada cas, el subjecte d'acció? Sabem qui som? Qui sóc? O encara més greu, sabem qui són els altres? Reconeixem els altres com a profundament altres i en això es funda la reverència, respecte i predisposició a ajudar-los, o els altres són els molts, i la reverència, respecte i ajut que els professem són merament tàctics, una estratègia de supervivència de l'individu per no haver de caminar sol? Té a veure l'ètica amb una lògica de l'acció acceptable pels altres o amb una teoria de jocs organitzada a partir de dicotomies (correcte/incorrecte, just/injust, moral/immoral)?

No puc deixar de sentir un neguit al clatell cada cop que entro en el discurs ètic i m'arrossega en la seva dinàmica. Quan, sols, ens preguntem per *què he de fer?*, o, en comú, *què hauríem de fer?*, sabem què estem preguntant? És possible restar astorat davant d'aquest pou i, malgrat tot, no prescindir de l'acció —fins i tot de l'acció meditada—? Què deu voler dir interpel·lar-se radicalment sobre què és el que hem de fer, avui en dia, en el nostre món?

Pel que podem aprendre, de la nostra experiència de convivència amb les persones (les altres i la pròpia) així com de la història de la filosofia, sembla que la pregunta ètica exigeix un actuar fidel i respectuós a certs "principis". Sembla, doncs,

que l'acció ètica exigeix de cadascú alguna fidelitat i respecte. Però, aquest *respecte* i *fidelitat* en relació a què o a qui s'ha d'establir? Respecte allò diví? És tot el sagrat diví? Què és sagrat avui? O respecte els valors considerats vertebradors de la comunitat on hem crescut com a persones? Respecte a les altres persones? Qui són aquests altres? No acaben els altres reduïts a *uns altres* (com nosaltres), tot oblidant a *tots els altres*? No hi ha nivells d'alteritat que dificulten l'aplicació *normal* de l'acció respectuosa sancionada socialment? O tota fidelitat i respecte és vers un mateix i l'*ethos* que ha construït, potser de manera més aleatòria i històrica que no pas premeditada, i que el converteix en aquell que és?

Què fer amb la pregunta que m'obliga a interrogar-me en el meu ésser més propi i en el meu ésser davant dels altres (vosaltres, nosaltres i altres a seques)? Som capaços de posar en qüestió les preguntes totèmiques de la tribu filosòfica, sedimentades històricament com a preguntes fonamentals de la filosofia i, en aquest cas, com la pregunta fonamental de l'ètica? Ens veiem en cor d'establir un fonament per a l'*haver de ser* i de fer? Quina mena de fonament és cadascú si considerem que l'acció moral és lliure, autònoma i responsable, com se'ns recorda en tot manual i diccionari? Estem preparats per a ser un fonament? La relació entre llibertat i fonament² continua sent tant enigmàtica com urgent. Urgent com mai en temps accelerats, temps d'involució de drets que donàvem per consolidats, temps de repressió i d'omissió silenciosa de molts conciutadans. Què he de fer amb la pregunta ètica? Què he de fer amb qui no se la planteja? Què he de fer amb qui viu amb una resposta prefabricada i no pensa encarar-la amb la incòmode realitat capaç d'espantllar qualsevol teoria? De moment, i ja és alguna cosa, he fet el que havia de fer: elaborar una interrogació. Principi d'una resposta provisional que ens ha de tornar, més aviat que tard, a la pregunta que l'ha fet possible.

² HEIDEGGER, M. (2000). "De la esencia del fundamento". A: *Hitos* (Cortés, H. i Leyte, A.; trad.). Madrid: Alianza, pàg. 109-149; esp.147-149.